

CUPRINS

IMPORTANȚA STUDIERII DREPTULUI ROMAN.....	5
§1. Dreptul roman stă la baza culturii juridice occidentale	5
§2. Dreptul roman stă la baza marelui sistem de drept romano-germanic.....	5
§3. Dreptul roman a creat alfabetul juridic modern.....	6
§4. Dreptul roman ilustrează modul de apariție și evoluție a dreptului.....	6
§5. Dreptul roman stă la baza dreptului civil românesc	6
§6. Dreptul roman ar putea sta la baza dreptului comun european.....	6
TITLUL I. NOȚIUNI GENERALE DESPRE STATUL ȘI DREPTUL ROMAN.....	9
CAPITOLUL I. APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA ISTORICĂ A STATULUI ROMAN.....	9
§1. Originile Romei.....	9
§2. Epoca regalității (750-509 î.Hr.)	10
§3. Epoca Republicii (509-27 î.Hr.).....	12
§4. Epoca Imperiului (27 î.Hr.-565 d.Hr.).....	19
CAPITOLUL II. APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA ISTORICĂ A DREPTULUI ROMAN.....	26
§1. Conceptul de drept la romani	26
§2. Diviziunile dreptului roman	28
§3. Etapele de dezvoltare ale dreptului roman	31
§4. Evoluția dreptului roman în epoca post-romană.....	33
CAPITOLUL III. IZVOARELE DREPTULUI ROMAN.....	37
§1. Noțiunea izvorului de drept.....	37
§2. Cutuma (usus, mores, mos maiorum, consuetudo).....	37
§3. Legea	39
§3. Edictul magistratului	42
§4. Senatus-consulte	44
§5. Constituțiile imperiale	45
§6. Jurisprudența	47
§7. Opera juridică a lui Justinian.....	50
CAPITOLUL IV. TRĂSĂTURILE GENERALE ALE DREPTULUI ROMAN.....	52
§1. Caracteristicile generale	52
§2. Sistemul de expunere a dreptului privat roman	53
TITLUL II. PROCEDURA CIVILĂ DE JUDECATĂ.....	55
CAPITOLUL I. PROCEDURA LEGIS-ACTIUNILOR.....	57
§1. Caracteristici.....	57
§2. Organizarea judecătorească.....	57
§3. Acțiunile legii.....	58

CAPITOLUL II. PROCEDURA FORMULARĂ	65
§1. Caracteristici.....	65
§3. Formula	66
§4. Acțiunile de judecată.....	69
§5. Desfășurarea procesului	71
CAPITOLUL III. MĂSURILE ADMINISTRATIVE ALE MAGISTRAȚILOR ÎN SOLUȚIONAREA CONFLICTELOR.....	76
§1. Interdictele (<i>interdicta</i>).....	76
§2. Stipulațiile pretoriene	76
§3. Trimiterea în posesie (<i>missio in possessionem</i>).....	76
§4. Repunerea în starea de mai înainte (<i>restitutio in integrum</i>).....	77
CAPITOLUL IV. PROCEDURA EXTRAORDINARĂ	78
§1. Originile	78
§2. Caracteristici.....	78
§3. Organizarea judecătorească.....	78
§4. Desfășurarea procesului	79
 TITLUL III. PERSOANELE	82
CAPITOLUL I . PERSOANE ȘI CAPACITATE.....	82
§1. Dobândirea și stingerea personalității juridice	83
§2. Capacitatea juridică.....	85
§3. Persoanele juridice	86
CAPITOLUL II. STATUS LIBERTATIS.....	89
§1. Oamenii liberi.....	89
§2. Sclavii.....	89
§3. Libertții.....	93
§4. Stările de semisclavie	95
CAPITOLUL III. STATUS CIVITATIS.....	97
§1. Cetățenii	97
§2. Latinii	99
§3. Peregrinii	99
§4. Generalizarea cetățeniei	100
CAPITOLUL IV. STATUS FAMILIAE.....	101
§1. Familia romană.....	101
§2. Căsătoria.....	103
§3. Patria potestas.....	112
§4. Ocrotirea persoanelor incapabile.....	118
 TITLUL IV. DREPTURILE REALE	122
CAPITOLUL I. LUCRURILE	122
§1. „Lucru” și „patrimoniu”	122
§2. Clasificarea lucrurilor.....	123
CAPITOLUL II. PROPRIETATEA	126
§1. Evoluția istorică și formele proprietății private romane	126
§2. Limitele dreptului de proprietate	128
§3. Coproprietatea	129

CAPITOLUL III. POSESIA	131
§1. Apariția instituției	131
§2. Posesorii	132
§3. Elementele posesiei	132
§4. Dobândirea și pierderea posesiei	132
§5. Posesia drepturilor	133
§6. Ocrotirea posesiei	134
CAPITOLUL IV. DOBÂNDIREA ȘI OCROTIREA PROPRIETĂȚII	135
§1. Moduri de dobândire a proprietății	135
§2. Stingerea dreptului de proprietate	141
§3. Ocrotirea dreptului de proprietate	141
CAPITOLUL V. DREPTURILE ASUPRA BUNULUI ALTUIA (JURA IN RE ALIENA)	143
§1. Servituțiile prediale	143
§2. Servituțiile personale	144
§3. Constituirea și stingerea servituțiilor	146
§4. Apărarea servituțiilor	146
§5. Superficia și emfiteoza	146
TITLUL V. SUCCESIUNILE	148
CAPITOLUL I . CONCEPTUL DE SUCCESIUNE	148
§1. Succesiunea pentru cauză de moarte	149
CAPITOLUL II. EVOLUȚIA DREPTULUI SUCCESORAL ROMAN	152
CAPITOLUL III . SUCCESIUNEA AB INTESTAT	154
§1. Succesiunea de drept civil	154
§2. Succesiunea de drept pretorian	155
§3. Reformele dreptului imperial clasic	155
§4. Reformele lui Justinian	156
CAPITOLUL IV. SUCCESIUNEA TESTAMENTARĂ	157
§1. Capacitatea testamentară	157
§2. Formele testamentului	158
§3. Instituirea moștenitorului	160
§4. Nulitatea și revocarea testamentului	161
§5. Succesiunea împotriva testamentului (<i>successio contra tabulas</i>)	162
CAPITOLUL V. ACCEPTAREA ȘI RENUNȚAREA LA SUCCESIUNE	164
§1. Acceptarea succesiunii	164
§2. Renunțarea la succesiune	167
§3. In jure cessio hereditatis	167
CAPITOLUL VI. LEGATELE ȘI FIDEICOMISELE	168
§1. Legatele	168
§2. Fideicomisele	170
CAPITOLUL VII. ACȚIUNILE SUCCESORALE	171
§1. Petiția de ereditate	171
§2. Protecția de drept pretorian	172
TITLUL VI. OBLIGAȚIILE	173
CAPITOLUL I. NOȚIUNI GENERALE	173

§1. Evoluția istorică.....	173
§2. Definiție.....	175
§3. Elementele obligației.....	175
§4. Clasificarea obligațiilor.....	176
§5. Izvoarele obligațiilor.....	177
CAPITOLUL II. OBLIGAȚIILE NĂSCUTE DIN CONTRACTE	
(OBLIGATIO EX CONTRACTU)	178
§1. Contract și convenție.....	178
§2. Clasificarea contractelor.....	179
§3. Elementele esențiale ale contractelor.....	180
§4. Elementele accidentale ale contractelor.....	183
§5. Nulitatea contractelor.....	187
§6. Contractele formale.....	187
§7. Contractele reale.....	191
§8. Contractele consensuale.....	197
§9. Contractele nenumite.....	206
§10. Pactele.....	208
CAPITOLUL III. OBLIGAȚIILE NĂSCUTE DIN DELICTE	
(OBLIGATIO EX DELICTU)	213
§1. Apariția istorică a obligației delictuale.....	213
§2. Delicte de drept public și de drept privat.....	213
§3. Caracteristicile obligației delictuale de drept privat.....	214
§4. Delictele de drept civil.....	215
§5. Delictele pretoriene.....	219
§6. Delictele comise de persoanele alieni iuris și de către animale.....	222
CAPITOLUL IV. OBLIGAȚII NĂSCUTE DIN ALTE CAUZE	
(OBLIGATIO EX VARIAE CAUSARUM FIGURAE)	225
§1. Cvasicontractele.....	225
§2. Cvasidelictele.....	227
CAPITOLUL V. EFECTELE OBLIGAȚIILOR	229
§1. Efectele obligațiilor cu privire la persoane.....	229
§2. Efectele cu privire la obiectul obligației.....	233
CAPITOLUL VI. STINGEREA OBLIGAȚIILOR	236
§1. Clasificarea modalităților de stingere a obligațiilor.....	236
§2. Modalitățile de drept civil de stingere a obligațiilor.....	237
§3. Modalități de drept pretorian de stingere a obligațiilor.....	240
CAPITOLUL VII. CESIUNEA OBLIGAȚIILOR	243
§1. Cesiunea de creanță.....	243
§2. Cesiunea de datorie.....	245
CAPITOLUL VIII. OBLIGAȚIILE CU PLURALITATE DE SUBIECTE	246
§1. Pluralitatea de creditori.....	246
§2. Pluralitatea de debitori.....	247
CAPITOLUL IX. GARANȚIILE	250
§1. Garanțiile personale.....	250
§2. Garanțiile reale.....	253
BIBLIOGRAFIE	257

Manuel GUȚAN

DREPT PRIVAT ROMAN

Ediția a III-a

Universul Juridic
București
-2013-

IMPORTANȚA STUDIERII DREPTULUI ROMAN

Juriștii Evului Mediu vedeau în dreptul roman, așa cum era el cunoscut prin intermediul lui Corpus Juris Civilis, o construcție perfectă, imposibil de depășit de gândirea juridică umană și, de aceea, eternă. Dacă l-am parafraza pe Fukuyama, dreptul roman ar fi reprezentat atunci „sfârșitul dreptului”. Curgerea secolelor, deși a demonstrat din plin că dreptul roman – produs specific al unei anumite epoci și societăți- își are limitele sale, a scos în evidență perenitatea unei bune părți a acestei construcții juridice monumentale. De aceea, orice studiu al dreptului roman realizat astăzi nu trebuie să se facă de pe pozițiile savante ale celui care se refugiază în trecutul societății umane pentru a descoperi perfecțiunea juridicului. Și asta deoarece dreptul roman este astăzi mai actual ca niciodată, iar studiul său ne ancorează fără drept de apel în contemporaneitate.

§1. DREPTUL ROMAN STĂ LA BAZA CULTURII JURIDICE OCCIDENTALE

Pusă în contextul mai larg al „ciocnirii” dintre civilizația occidentală și cea orientală, problema actualității dreptului roman și a gândirii juridice romane se regăsește în acea perspectivă culturală ce încearcă să dea viață unei noi geografii a gândirii juridice. Alături de gândirea juridică greacă -de unde s-a inspirat din plin-, gândirea juridică romană oferă lumii occidentale o identitate proprie. Aceasta poate fi identificată sub două aspecte: individualism și raționalism. Individualismul a marcat încrederea în autonomia și libertatea individului în și chiar împotriva societății, iar raționalismul a serbat întotdeauna capacitatea minții umane de a descoperi și stăpâni realitatea. Pe linia tradiției romane, dreptul a devenit expresia pură a raționalismului european și occidental: văzut ca o construcție logică, geometrică și sistemică, dreptul reprezintă fundamentul întregii societăți.

§2. DREPTUL ROMAN STĂ LA BAZA MARELUI SISTEM DE DREPT ROMANO-GERMANIC

Privită din perspectiva macrocomparației juridice, problema actualității dreptului roman ne descoperă fundamentul profund roman al dreptului dezvoltat pe continentul european. Preluat prin intermediul lui Corpus Juris Civilis în codurile civile moderne europene, dreptul roman a oferit cea mai mare parte a reglementărilor în materie de proprietate și obligații precum și cele mai importante principii ale tuturor subramurilor dreptului civil modern. El conferă marelui sistem de drept romano-germanic fundamentele sale principiale, atât în materie de drept public cât și, mai ales, în materie de drept privat¹.

¹ A se vedea R. David, C. Jauffret-Spinosi, *Les grands systèmes de droit contemporains*, 11e édition, Dalloz, Paris, 2002, pp. 63 și urm.

§3. DREPTUL ROMAN A CREAT ALFABETUL JURIDIC MODERN

Datorită geniului propriu, acest „popor al dreptului” cum au fost denumiți romanii au reușit să creeze mai toate conceptele care stau astăzi la baza dreptului civil modern. Lipsiți de interes pentru sistematizare, jurisconșulții romani au manifestat un interes covârșitor pentru conceptualizare. Așa au apărut concepte ca obligație, contract, termen, condiție, transfer, stingere a obligațiilor, testament, legat etc. ce constituie și astăzi repererele esențiale ale dreptului civil modern. Studiarea dreptului roman constituie, în consecință, cel mai util și rapid mijloc de „alfabetizare juridică”.

§4. DREPTUL ROMAN ILUSTREAZĂ MODUL DE APARIȚIE ȘI EVOLUȚIE A DREPTULUI

Datorită lungii sale perioade de formare și geniului jurisconșulților romani, dreptul roman poate constitui unul dintre cele mai potrivite exemple pentru modul în care instituțiile juridice apar, evoluează sau dispar într-o societate umană.

§5. DREPTUL ROMAN STĂ LA BAZA DREPTULUI CIVIL ROMÂNESC

Împrumutul în România (1864) a Codului civil francez din 1804 a introdus țara noastră în rândul membrilor marelui sistem juridic romano-germanic¹. Este firesc, în consecință, să susținem că dreptul roman, așa cum a fost preluat în codul civil francez modern, stă și la baza dreptului civil românesc modern și contemporan.

§6. DREPTUL ROMAN AR PUTEA STA LA BAZA DREPTULUI COMUN EUROPEAN

Uniunea Europeană este astăzi o construcție politică și economică cu o structură complexă, o prezență reală pe continentul european aflată într-o continuă expansiune teritorială și instituțională și bazată pe un pachet de „politici comunitare” axat pe edificarea unui viitor comun al Europei în cele mai variate domenii. Faptul că acest viitor, deși este principial conturat, lasă loc permanent pentru surprize și posibile scenarii face ca recursul la explicații și justificări de ordin istoric să fie lăsat în plan secundar. Voința politică actuală manifestată în favoarea construcției Europei unite aruncă, într-o oarecare măsură, într-un con de umbră conexiunea logică cu un trecut menit să reliefeze rădăcinile filosofice și politice ale Uniunii Europene.

Crearea unui drept unic european supra-național nu este însă un proces atât de simplu, pe cât pare la prima vedere. Convergența juridică europeană trebuie realizată în condițiile în care Europa ce a urmat epocii codificării și naționalismului juridic cunoaște sisteme de drept marcate de profunde particularități. Acestea au condus la apariția unor divergențe chiar și între sistemele de drept aparținătoare familiei juridice romano-germanice, fără a mai discuta despre prăpastia ce desparte familia juridică romano-germanică de cea a *common law-ului*. De aceea, convergența juridică în Europa a devenit

¹ V. D. Zlătescu, *Drept privat comparat*, Oscar Print, București, 1997, pp. 172 și urm.

o problemă de metodă, de strategie¹, un experiment complex ale cărui șanse de reușită sunt nesigure.

În aceste condiții, dincolo de succesele politice, economice și chiar juridice concrete raportate în cadrul Uniunii Europene, s-au pus și se pun în continuare întrebări cu privire la pertința construcției juridice europene, cu privire la șansele, metodele și gradul convergenței diverselor sisteme de drept național din Uniune precum și cu privire la fundamentele dreptului unic european. În consecință, poziționată, din punct de vedere politic și tehnic, între armonizare și unificare, convergența juridică europeană își caută o legitimare care să-i consolideze existența. Deși utilă acestui scop, prezența la nivelul juriștilor europeni a sentimentului existenței unui drept european² necesită să fie ea însăși acoperită cu justificări. Obsesia justificării succesului strategiilor convergenței juridice europene a dat naștere unui adevărat apetit pentru „filosofii ale convergenței”³. În cadrul acestora, explorarea trecutului juridic al continentului european s-a dovedit a fi, încă o dată benefică, iar apelul la tradiție făcut de istoricii dreptului a oferit șansa comparațiilor dreptului să propună un fundament istoric al dreptului unic european⁴.

În căutarea unui fundament istoric pentru actualul drept unic european și, în special, pentru un drept privat european, istoricii dreptului s-au oprit asupra dreptului roman. Pe de o parte, acesta ar putea fi recuperat, fie sub forma lui *ius gentium*, fie sub forma lui *ius commune*, ca model⁵ de drept uniform aplicat în epoca Imperiului roman respectiv în epoca Evului Mediu european. Pe de altă parte, dreptul roman prin principiile, instituțiile și conceptele sale preluate de diversele coduri civile europene ar putea constitui „miezul comun” al unui viitor cod civil european.

Crearea dreptului unificat european contemporan asemenea unui *Ius Commune Europeum* preluat după modelul lui *Ius Commune* al Europei medievale ridică semne de întrebare și controverse asupra naturii lui *ius commune*, asupra aplicabilității sale și ariei sale de aplicare. Evaluarea acestui „drept învățat” - creat în universitățile Evului Mediu european prin interpretarea în limba latină a dreptului roman re-descoperit în *Corpus Iuris Civilis* al lui Iustinian - ca un drept gândit în același fel, aplicat primordial pretutindeni în instanțele Europei occidentale a epocii și ca un posibil model de drept supra-național în Uniunea Europeană a fost întâmpinată cu acuzații de reduționism, mitizare, romanticism exagerat și idealizare bazată pe nostalgia juristului tradiției romano-germanice⁶. Fără a se

¹ A se vedea J.H. Merryman, D.S. Clark, *Comparative Law: Western European and Latin American Legal Systems*, The Bobbs-Merrill Company, Inc. Publishers, Indianapolis, New York, Charlottesville, Virginia, 1978, pp. 57-61.

² A se vedea R. David, *L'avenir des droits européens: unification et harmonisation*, în *Le droit comparé – droits d'hier, droits de demain*, Editions Economica, Paris, 1982, p. 101.

³ A se vedea J.H. Merryman, D.S. Clark, *op.cit.*, pp. 52-57; Peter de Cruz, *Comparative Law in a Changing World*, Cavendish Publishing Limited, London, 1995, pp. 486-487.

⁴ A se vedea R. Schulze, *European Legal History – A new field of research in Germany*, în *Journal of Legal History*, nr. 13/1992, pp. 270-295; A se vedea, de asemenea, J.L. Halperin, *L'approche historique et la problematique du Jus Commune*, în *Revue Internationale du Droit Compare*, nr. 4/2000, pp. 718-722.

⁵ A se vedea B.S. Jackson, *Legal Visions of the New Europe: Ius Gentium, Ius Commune, European Law*, în *Legal Visions of the New Europe*, edited by B.S. Jackson and D. McGoldrick, Graham & Trotman / Martinus Nijhoff, London-Dordrecht-Boston, 1993, p. 8.

⁶ A se vedea P. Legrand, *Legal Traditions in Western Europe: the limits of commonality*, în *Transfrontier Mobility of law*, Edited by R. Jagtenburg & E. Orucu & A. de Roo, Kluwer Law International, Haga, 1995, p. 66; J.L. Halperin, *op.cit.*, pp. 725-726.

pune problema revitalizării lui în actuala Uniune Europeană, *ius commune* nu poate constitui astăzi niciun model de drept rațional și pozitiv supra-național pentru dreptul uniform european din motive mai mult sau mai puțin întemeiate¹.

În ciuda faptului că *ius commune* ca sistem normativ a murit și nu mai poate fi revitalizat, el mai poate reprezenta astăzi un reper pentru dreptul european dacă nu la nivelul dreptului pozitiv, cel puțin la nivelul științei juridice. *Ius commune* și-a dobândit extraordinarul prestigiu și impact pe întreg continentul european, inclusiv în Anglia, datorită caracterului său de „drept învățat”. Dacă o cultură juridică europeană nu s-a putut dezvolta, la nivelul practicienilor dreptului, în întreaga Europă, datorită impermeabilității sistemului de drept englez la dreptul învățat roman, rolul jucat de universități în promovarea dreptului roman a creat în Evul Mediu o educație juridică răspândită la nivel european. *Ius commune* ca știință a dreptului studiată de la Bologna la Upsalla și de la Oxford la Cracovia a conferit Europei identitate și unitate în plan juridic de-a lungul a mai bine de trei secole. Drept creat exclusiv de către legiuitor, dreptului actual european îi lipsește o conștiință a identității gândirii juridice și culturale. Dezvoltarea unei educații juridice comune la nivel european, după modelul celei propuse în trecut de către *ius commune*, ar putea permite dublarea unității de drept pozitiv cu o mult dorită unitate a mentalității juridice. În cadrul acestei educații juridice comune, un rol esențial îl vor juca, inevitabil, istoria comparată a dreptului european și dreptul comparat ca fiind cele ce pot revela cel mai bine zestrea juridico-culturală comună a Europei.

Dincolo de impactul pe care poate să îl aibă în cadrul lui *ius commune*, dreptul roman poate fundamenta astăzi un drept civil comun european datorită supraviețuirii sale și dincolo de epoca modernă a codificărilor. Deși dreptul roman, așa cum a fost el aplicat în cadrul societății romane, nu se mai aplică, dreptul roman a supraviețuit prin principiile și conceptele sale în codificări, limbaj, practica juridică și procedură, în ideea contemporană asupra dreptului, în structura lucrărilor juridice și în facultățile de drept². Principii ale gândirii juridice romane ca: dreptul stă la baza societății umane civilizate, accentul pus pe procesul judiciar ca procedură organizată în care conținutul dreptului este clar evidențiat prin aplicarea sa la un caz particular și valoarea deosebită acordată în societate dreptului și ordinii juridice pot fi urmărite de-a lungul întregii istorii a dreptului și gândirii juridice europene până astăzi³. Apelul la această zestre juridică și cultural juridică poate, prin dialog intersubiectiv, la nivelul diverselor comunități profesional-juridice, să potențeze, mai mult sau mai puțin prin inginerie cultural-juridică, nașterea unei culturi juridice europene care să meargă dincolo de naționalismul juridic⁴ ce marchează încă astăzi harta dreptului civil în Europa.

¹ A se vedea M. Guțan, *Dreptul roman – un fundament pentru un drept european unificat ? (I)*, în *Acta Universitatis Lucian Blaga. Seria Jurisprudentia*, nr. 1-2/2005, pp. 115-116.

² A se vedea G.C.J.J. van der Bergh, *Ius commune, a history with a future?*, în *The common law of Europe and the future of legal education*, Kluwer, Deventer, 1992, pp. 600-601.

³ A se vedea S. Stromholm, *L'Europe et le droit*, PUF, Paris, 2002, pp. 23 și urm.

⁴ R.M. Rampelberg, *Repères romains pour le droit européen des contracts*, LGDJ, Paris, 2005, p. 21.

TITLUL I

NOȚIUNI GENERALE DESPRE STATUL ȘI DREPTUL ROMAN

CAPITOLUL I

APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA ISTORICĂ A STATULUI ROMAN

§1. ORIGINILE ROMEI

Conform tradiției, Roma ar fi apărut în anul 753 î.Hr. fiind înființată de legendarul Romulus în zona colinară și mlăștinoasă aflată la câțiva kilometri de gura de vărsare a Tibrului în Marea Tireniană.

Dincolo de legendă, originile Romei sunt destul de tulburi. Descoperirile arheologice au stabilit cu certitudine că vatra viitoarei capitale a lumii a fost locuită cu mult înaintea datei legendare – încă din sec. XII î.Hr.- iar data apariției cetății se situează după anul 753 î.Hr..

Între cele două momente, Roma a cunoscut o evoluție lentă de la organizarea gentilică la organizarea statală, marcată de influențe din partea diverselor populații ale Italiei centrale.

Zona centrală a Italiei era locuită în epoca sec. VIII-VII de mai multe populații care au contribuit cu civilizația și cultura lor la edificarea viitoarei Rome. Între Tibru și Arno locuiau *etruscii*, o populație de origine incertă organizată în state-cetăți, cu o civilizație superioară și care se ocupa primordial cu comerțul maritim. În stânga Tibrului, în zona așa-numitului Latium, locuiau două populații de origine indo-europeană cu ocupații agropastorale ce viețuiau în mici comunități rurale: *latinii* și *sabinii*.

În **epoca sec. XII-VIII î.Hr.** teritoriul Romei era locuit de o populație ce viețuia în colibe rotunde grupate într-o serie de așezări rurale. Roma, puternicul stat-cetate, nu se născuse încă.

Organizarea social-politică a acestei populații era dominată în această epocă de așa-numitele *gentes*. Contrar a ceea ce se credea până acum, aceste gentes sunt anterioare familiei patriarhale restrânse bazată pe căsătoria monogamă și dotată cu o structură ierarhizată. Gințile reprezentau un sistem de rudenie bazat pe egalitatea între frați, lipsite de un șef de tip familial și având cel mult un *pater* sau *princeps gentis*. Legătura lor de rudenie era reflectată de existența unui nume gentilic comun. Tot în comun fiecare *gens* are un cult religios, un cimitir, un teritoriu pe care locuiește și norme cutumiare specifice în baza cărora se realiza justiția internă a comunității gentilece.

În consecință, gens apare ca un grup social bine individualizat izvorât din trib. Treptat, din gentes s-a individualizat familia patriarhală ca celula de bază a vieții sociale¹.

¹ A se vedea J. Gaudemet, *Les institutions de l'Antiquité*, Montchrestien, Paris, 2002, pp. 125-127.

Secolul VIII î.Hr., fără a aduce evenimentul înființării Romei, marchează, totuși, un moment important în evoluția politică a organizării gentilice. În jurul anului 750 î.Hr. cele mai puternice gentes s-au asociat pentru a da naștere unui *consiliu federal* și *regalității*. Regele nu era însă șeful unei cetăți, ci conducătorul unei federații de locuitori organizați încă gentilic ales de aristocrație și investit de aceasta cu o putere al cărei real titular ea era de fapt¹.

Se pare că sub aspect urbanistic și politic prezența etruscilor a fost decisivă: descoperirile arheologice atestă faptul că **Roma a fost înființată de către etrusci în secolul VII î.Hr.** ca urmare a expansiunii lor pe direcția sud-est, spre Latium și Campania. Roma a fost edificată material între anii 650/620-580/575 î.Hr. ca un complex urbanistic construit după model etrusc. În urma acestui proces apare cetatea (*urbs*) ce va lua locul arhaicelor colibe rurale.

Devenită un spațiu aparte, consacrat religios și loc privilegiat de exercitare a puterii politice civile (*imperium domi*), cetatea Romei va fi delimitată religios și juridic prin intermediul conceptului de *pomerium*.

Sub aspect politic, organizarea gentilică va face treptat loc organizării statale. Regele gentilic a fost înlocuit cu o monarhie unitară și puternică supraordonată aristocrației patriciene.

În același timp, populația fără identitate politică a Romei s-a transformat într-un *populus*. *Populus* era format din totalitatea cetățenilor Romei, de unde și sinonimia dintre *populus* și *civitas*. Un simplu popor înarmat la începuturile Romei, *populus* se transformă treptat într-un “popor politic” pe măsură ce este chemat să ia decizii politice și militare.

§2. EPOCA REGALITĂȚII (750-509 Î.HR.)

1. Regalitatea a luat naștere din unirea grupurilor familiale (*gentes*) în scopuri de apărare. Având un caracter temporar la început, în scopuri militare, regalitatea se permanentizează. Simplu șef gentilic aflat sub autoritatea aristocrației patriciene, regele s-a transformat, după instaurarea dominației etrusce, într-un monarh dotat cu puteri considerabile.

Toți regii romani au fost de origine străină -latină, sabină și etruscă. În timpul ultimilor trei regi, etrusci, Tarquinius cel Bătrân, Servius Tullius și Tarquinius Superbus, Roma a devenit un oraș din punct de vedere arhitectonic și o cetate din punct de vedere politic.

Puterea regală nu era ereditară și era strict personală. În aceste condiții o procedură aparte (*creatio*) s-a dezvoltat în scopul desemnării regelui. Senatul, care deținea dreptul de regență (*interregnum*), consulta voința zeilor (*auspicium*) până când aceasta desemna (*designatio*) un candidat. În urma acestei proceduri candidatul nu este decât un desemnat. Pentru a deveni rege, el avea nevoie de o *lex curiata* din partea comitiei curiata prin care acesta ratifica desemnarea conferindu-i regelui puterea (*imperium*). Această lege curiata nu transfera regelui puterea, pe care, de altfel, poporul nu o deținea. Ea nu făcea altceva decât să instaureze o nouă putere. Având în vedere caracterul religios al puterii regale, printr-un ultim act -*inauguratio*- puterea regală primea sprijinul divin (devenea legitimă) introducându-l pe rege în domeniul lui *fas*.

¹ M. Humbert, *Institutions politiques et sociales de l'Antiquité*, Dalloz, Paris, 1999, p. 218.

În exercitarea puterii sale, regele îndeplinea atribuții religioase, militare și politice exprimate prin **ius auspiciae** și **imperium**. Puterile sale erau foarte mari fără a putea vorbi însă de o putere absolută. O serie de factori veneau și limitau puterea regală.

Fără a avea calitatea unui preot suprem (*pontifex maximus*) regele era intermediarul între zei și oameni: el consulta voința zeilor (lua auspiciile) și o interpreta, aducea ofrande și stabilea calendarul religios cu zilele sale faste și nefaste. În baza *imperium*-ului de care dispunea, regele era comandant al armatei în luptă, autoriza perceperea tributului și exercita jurisdicția pentru diverse infracțiuni militare.

În materie politică, el își conduce poporul ca un stăpân (*dominus*) ce-și exercită stăpânirea asupra pământului și oamenilor. Raportul rege-romani este mai mult un raport între stăpân și supuși, decât un raport între rege și cetățeni. Această conducere nu are încă forma unui guvernământ și administrații statale propriu-zise. Caracterul personal al puterii nu situează încă puterea politică în domeniul lui *res publica*. El își exercită *imperium*-ul dând ordine și realizând o activitate de judecată. În materie judecătorească nu era, însă vorba despre aplicarea la cazuri concrete a unui drept prestabilit, ci de soluții date de la caz la caz sub inspirație divină. Din aceste soluții s-au desprins treptat noi norme cutumiare în cadrul societății. Puterea de judecată a regelui a fost mult timp limitată de cutumele gentilice care permiteau o reglare a diferendelor în interiorul lui *gens*.

Din cele expuse, rezultă clar că regele nu era un despot ce acționa după bunul său plac, așa cum a acreditat uneori tradiția romană. Puterea regelui era serios limitată atât de normele lui *fas*, cât și de normele juridice cutumiare (*mores*).

2. Senatul. La originea sa, Senatul roman a fost compus din așa-numiții *Patres*. Sfera semantică a acestui cuvânt nu se reducea însă la ideea de părinte natural (*genitor*), ci făcea referire și la ideea de persoană dotată cu puteri speciale de natură religioasă capabilă să recepteze și să interpreteze semnele divine, fapt care îi acorda în cadrul grupului uman o anume superioritate. *Patres* erau astfel depozitarii originari ai dreptului de a lua auspiciile, drept ce se va perpetua pe seama Senatului dând deciziilor acestuia o autoritate specială (*auctoritas*). Din acești șefi de familie dotați cu puteri religioase era format Senatul roman în epoca vechii regalități romane.

Atribuțiile Senatului erau indefinite. Pe lângă rolul jucat în desemnarea regelui, senatorii erau consultați de rege în toate problemele, mai ales militare, ce implicau soarta familiilor romane.

3. Comitia curiata era adunarea curiilor tribale. Fiecare **trib** roman era împărțit în 10 **curii** și fiecare curie era împărțită în 10 **ginți** (*gentes*). Din cele 3 triburi existente conform tradiției -*Ramnes*, *Tities* și *Luceres*- rezultau astfel 30 de curii și 300 de ginți.

Curile erau eterogene din punct de vedere social: ele cuprindeau împreună pe patricieni și pe plebei, pe patroni și pe clienți. Fiecare curie avea în fruntea ei un *curio*, ce îi prezida reuniunile și avea funcția de preot. Curia avea un cult propriu realizat în locuri specifice și un loc propriu de adunare.

Atribuțiile curiei erau la fel de incerte ca ale Senatului. Întrunită la inițiativa regelui, ea era mai mult invitată să aprobe decât să ia inițiative. În materie de drept public, ea era convocată pentru a confirma pe regele desemnat de zei, iar în materie de drept privat se pronunța în privința adogațiunii și testamentului comital.

4. Patricieni și plebei. La baza organizării sociale a Romei în perioada sfârșitului regalității și primele secole ale Republicii au stat două pătri importante: patriciatul și plebea.

Patricienii au reprezentat acea elită bogată ce s-a diferențiat treptat din mijlocul populației originare a Romei ca o aristocrație funciară. Constituirea sa deplină și stabilizarea ca pătură socială a avut loc doar la jumătatea sec. V î. Hr.. Patricienii s-au organizat în ginți reduse treptat la un număr de 43, împărțite în *gentes maiores* și *gentes minores*.

Din cadrul familiilor patriciene, familiile sacerdotale au monopolizat atât cultul, furnizând membrii colegiului pontifical, cât și Senatul, oferind pe acei Patres dotați cu putere religioasă, titulari ai lui *auktoritas Patres*. Patricienii au refuzat să se căsătorească cu plebeii, au acaparat toate terenurile nou cucerite și și-au asigurat exclusivitatea magistraturilor ce vor apărea treptat. Toate acestea vor sta la baza viitoarelor conflicte dintre patricieni și plebei în epoca republicană.

Plebea a fost formată dintr-o serie de elemente externe Romei -artizani, comercianți, muncitori manuali - atrași de forța economică și militară a orașului aflat în plină expansiune. Tot aici vor fi încadrați sclavii eliberați și clienții ce ieșiseră de sub patronajul patronului lor. Plebea s-a constituit în ginți regăsindu-se ca atare în curiile comitiei curiate. La fel ca și patricienii, plebeii participau la serviciul militar.

§3. EPOCA REPUBLICII (509-27 Î.HR.)

Slăbirea regalității etrusce în conflictele cu aristocrația romană și alungarea ultimului rege, Tarquinius Superbus, în 509 î.Hr. au determinat sfârșitul epocii monarhiei și debutul epocii Republicii romane.

În condițiile dispariției instituției regale, organizarea statală a Romei era dominată de adunările populare, magistraturi și Senat.

A. Adunările populare

1. Comitii curiate. Deși nu dispar, rolul lor în viața politică a Romei se diminuează considerabil. Cele 30 de curii tradiționale au fost înlocuite cu 30 de lictori cărora le-au revenit o parte a vechilor atribuții curiate: printr-o *lex curiata de imperio* ei confereau, formal, *imperium* magistraților superiori, se pronunțau asupra testamentului comitial și aprobau adrogațiunile.

2. Comitii centuriate. Comitii centuriate au apărut la sfârșitul regalității în contextul importantelor transformări ce au avut loc în organizarea armatei romane: accentul nu s-a mai pus pe soldații individuali, ci pe unități de soldați pedestri bine înarmați numite *hoplites*. O sută de *hoplites* formau o centurie. Așa se explică organizarea militară a centuriilor republicane și prezența plebeilor, alături de patricieni, în componența acestora. Așezate de tradiție în contextul reformei generale a statului realizată de Servius Tullius la sfârșitul regalității, comitiile centuriate au devenit cea mai importantă adunare populară a epocii republicane cumulând, pe lângă rolul militar, și un important rol politic. Această reformă a marcat trecerea de la poporul înarmat la cetățenii-soldați.

Componență. Spre deosebire de comitiile curiate ce aveau la bază organizarea gentilică, comitiile centuriate au la bază censul de avere. În funcție de averea lor, cetățenii romani - patricieni și plebei- au fost grupați în 5 clase cenzitare. Fiecare clasă era formată din mai multe centurii: